

Palu'nun Siyasi/Ekonomik Tarihi (XIV-XVIII. Yüzyıllar Arası) Ve Palu Çarşısı'na Dâir Vakıfname Belgesi'nin Tercümesi

The Political/Economical History of Palu (Between XIV-XVIII. Century) And the Translation of Foundation Certificate Document About Palu Bazaar

Serdar KARABULUT*

Özet

Elazığ İli'ne bağlı Palu İlçesi eskiden coğrafi konumu itibariyle Doğu Anadolu Bölgesi'nde önemli ticaret merkezlerinden biriydi. Palu bölgesi Akkoyunlu Devleti Hanedanı'ndan Ahmet Bey (1379-1403) tarafından yönetilmiş bu dönemde ticari ve stratejik önemini sürdürmüştür. 1514 yılında yılında Çaldıran Seferi'nden sonra Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyetine "Ocaklı Palu Hükümeti" statüsüyle girmiştir. Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyetinde şehir merkezi hızlıca gelişmiş ve birçok yapı inşa edilmiştir. XVIII. yüzyıla gelindiğinde Palu Hükümeti'nin Çarşıbaşı Mahallesi'nde şehrin her türlü ihtiyacının rahatça karşılandığı tam teşekküllü bir çarşı oluşturulmuştur. Hicrî 1179 (1765) yılında İblaşoğulları (Eblaşoğulları) ailesinden "el-Hac Hasan bin Ali İblaş (Eblaşı) el-Palevi Efendi" otuz adet dükkânını Aşağı Mahalle'de yaptırdığı İblaşiyye (Eblaşiyye) Medresesi'ne vakfetmiştir. İblaşoğulları vakıfname belgesinde Çarşıbaşı Mahallesi'nde bulunan çarşıdaki bazı dükkân sahipleri ile diğer bazı yapıların neler olduğu belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ticaret, Çarşıbaşı Mahallesi, Palu, İblaşiyye (Eblaşiyye) vakıfnamesi

Abstract

Palu Township, formerly attached to Elazığ Province, as its geographical position was one of the most important trade centers in Eastern Anatolia Region. The Palu Region was administered by Sir Ahmet (1379-1403) from dynasty of Akkoyunlu State, and it has

---

* *Palu İmam Hatip Ortaokulu, Okul Müdür Yardımcısı, e-mail: mirdaskara@gmail.com*

maintained its commercial and strategic importance. AC.1514M. after Çaldıran Excursion, it fell under domination of The Ottoman empire as Palu Ocaklık Sanjak. The city center developed quickly and many great buildings were constructed while it was under domination of Ottoman Empire. When it was XVIII.century , the quarter Çarşıbaşı of Palu Government, a full-fledged bazaar where all the necessities of the city were conveniently supplied was constituted. In H.1179/A.C.1765 *el-Hac Hasan bin Ali İblaş (Eblaşi) el-Palevi Efendi* the İblaşoğulları (Eblaşoğulları- Kıpçaks) family consecrated thirty shops to İblaşiyye (Eblaşiyye) madrasah where was constructed in Aşağı Guarter. The owners of the shops and the other constructions situated in the Çarşıbaşı Guarter were mentioned in the İblaşoğulları foundation document.

Key Words: Trade, Çarşıbaşı Guarter, Palu, İblaşiyye (Eblaşiyye) foundation document

Akkoyunlular Dönemi'nde Palu ve Ticaret

Palu bölgesi Akkoyunlu Devleti döneminde Akkoyunlu Hanedanı'ndan Kutlu Bey'in oğlu Ahmet Bey tarafından yönetiliyordu.¹ Ahmet Bey, Akkoyunlu Devleti boy beyliğini kardeşi Karayülük Osman Bey'e bırakana kadar Palu bölgesi en önemli stratejik şehirlerden biriydi. Bu dönemde Palu kalesi savunma amaçlı olarak önemli kalelerden biri olsa da Akkoyunlular bu dönemde bugünkü Palu Kalesi'nin yaklaşık üç kilometre aşağısında Murat ırmağı yanında bulunan Samşat (Şimşat)² bölgesinde şehir merkezini kurmuşlardı. Bu dönemde kale çevresinde de yerleşim yerleri olmasına rağmen Samşat Şehri kadar Palu Kalesi'nin yerleşkesi nüfus ve ticaret yönünden pek canlı değildi. Nitekim Erzincan Emiri Mutaharten ile Samşat bölgesindeki Güllüşkürd³ mevkiinde savaş yapılmış bu savaşı Akkoyunlu Ahmet Bey kazanmıştı. Ahmet Bey'in kardeşi Karayülük Osman Bey boy beyliğine terfi edince Palu bölgesi eski önemini biraz kaybetti. Buna karşın Ergani Şehri'nin ticaret açısından değerinin arttığı sonucuna varılabilir. Çünkü Ergani, Karayülük Osman Bey'in boy beyliğini ele geçirmesine kadar babası Kutlu Bey'den devralarak hüküm sürdüğü şehirdi. Akkoyunlu Devleti'nin yıkılışına kadar; Palu Bölgesi Diyarbekir

¹ Kutlu Bey'in sağlığında Akkoyunlu başbuğlarının en büyükleri olan oğulları Ahmed Bey Palu'ya, Pır Ali Kığı'ya, Kara Yülük Osman Bey ise Ergani'ye hâkim bulunuyordu. Bkz. Salim Cöhce, "*Otlukbeli Savaşına Kadar Akkoyunlular*", Anadolu Birliğinin Sağlanması Otlukbeli Savaşının Yeri ve Önemi Panel Bildirileri, (Haz. Enver Konukçu), Otlukbeli Belediyesi Yayınları, Ankara, 1997, s. 125.

² Palu'nun aşağı kısmında Murat ırmağı kıyısında bulunan şehirdir. Şimdi harabe yıkıntılarından başka bir şey kalmamıştır. Bkz. Ebu Bekir-i Tihrani, *Kitab-ı Diyarbekriyye* (Yay. N.Luga1-F.Sümer), TTK Yay., I.Cüz, Ankara, 1993, s.37

³ Eskiden Palu İlçesi'ne bağlı köydü. Bugün ise Kovancılar İlçesi'ne bağlı Murat bağı köyüdür.

Vilayeti'ni Bayburt, Sivas ve Erzincan şehirlerine bağlayarak ulaşımı sağlayan tarihi ipek yolunun kavşak noktasındaydı. Özellikle Akkoyunlu Devleti başbuğları bu ticaret yolunu ele geçirmek amacıyla bazen de ticaret kervanları ile gelen malların düzenli ve ucuz bir şekilde kendi yönetimlerindeki şehirlere ulaşmasını temin etmek için Erzincan merkezli Mutahartenoğulları ve Sivas'ta hüküm süren Kadı Burhanettin'e karşı siyasi şartlara ve çıkarlarına göre hareket ederek bazen savaşıp bazen de askeri alanda ittifak içerisine girmişlerdi.

Karayülük Osman Bey Akkoyunlu Devleti'nin teşkilatlanmasında ve kurumlaşmasında en önemli kişiydi. Karayülük Osman Bey, Ergani Şehri'ni yönettiği ilk günlerden itibaren bölgedeki yerli beyleri yok etmekten ziyade onlarla iyi ilişkiler içerisinde bulunmuş, akrabalık bağları kurmuş ve böylece kendi konumunu güçlendirmişti. Bu olumlu tutum sayesinde Karayülük Osman Bey ile Eğil Beyi Devletşah Buldukâni (Mirdâsî) arasında derin bir dostluk bağı oluşmuştu. Daha sonraki dönemlerde Akkoyunlu Ali Bey, Devletşah Bey'in kızını oğlu Uzun Hasan Bey'e isteyerek aradaki dostluğu daha da pekiştirdi.⁴ Aynı dönemde Akkoyunlu Devleti'nin Palu valisi olan Ahmet Bey'in oğulları ile Palu bölgesindeki Bağın Buldukâni (Mirdâsî) Beyleri arasında oluşan iyi ilişkiler neticesinde, askeri alanda da ittifak söz konusuydu.⁵ Akkoyunlular, hâkim oldukları topraklar üzerinde kendilerinden önce kurulmuş olan diğer devletler gibi, ticareti teşvik etmiş ve sürekliliği için de çaba harcamışlardır.⁶ Uzun Hasan Bey, ticaretin gelişmesini sağlamak için ülkesinin her yerinde ticaret vergisi olan "tamga"yı 20 dirhemden bir dirheme indirmişti.⁷ Nitekim çok yüksek olan bu ticari vergi, ticaretin gelişmesine engel olmaktaydı. Ayrıca Uzun Hasan Bey'in Rakka civarından gelip geçen tüccar kabilelerine rahat vermeyerek mallarını yağmalayan *Neşib*, *Uneyn* ve *Rebia* gibi Arap aşiretlerini şiddetle te'dip ederek tüccara emniyet vermiş olması, Akkoyunlu hükümdarının ticarete vermiş olduğu önemin bir göstergesidir.

Akkoyunlu Devleti'nin kuruluşundan itibaren genellikle güney bölgeler olan Suriye, Mısır Halep, Şam bölgeleriyle sıkı bir ticari ilişki mevcuttu. Ergani'nin ticari yollar üzerindeki konumundan dolayı yukarıda sayılan mallar dışında şeker, çivid gibi ticari mallar da buradan geçirilmekteydi. Şehir Pazarı'nda ise pamuk, sabun ve kına gibi ürünler satılmaktaydı. Ergani reayası, bağlarından elde ettikleri üzümünden şarap üretip satarak gelir elde etmekteydiler.⁸ Aynı şekilde Ergani'den ayrılan bu ticaret yolu Palu üzerinden Erzincan-Sivas-

⁴ İlhan Erdem, "Ak-Koyunlu Devletini Meydana Getiren Aşiretler", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.VI, İzmir, 1991, s.288, 289

⁵ Serdar Karabulut, *Zağalar Tarihi Kültürel ve Sosyal Yapı, Altın Kalem Yayınları*, İzmit, 2003, s.142

⁶ Kazım Paydaş, "Ak-koyunlular Döneminde Ticaret", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 23, Sayı: 36, Ankara, 2004, s.213

⁷ Aynı eser, s.214

⁸ Aynı eser, s.215

Erzurum istikametine doğru ilerliyordu. Bu ürünleri Palu şehrinde de bulmak mümkündü. Mısır-Suriye ticaret yolu üzerinde bulunan Akkoyunlu şehirlerinden Urfa'ya, Haleb ve başka yerlerden sabun, kına, hurma, fındık, badem, zeytinyağı, sadeyağ, bal, pekmez, kuru üzüm, kuru incir, erik ve zerdali gibi emtia getirilip satılmaktaydı. Şehirde biber, zencefil, karanfil, kalay ve nişadırın da ticareti yapılmaktaydı.

Akkoyunlu devletinin önemli ticaret merkezlerinden birisi olan Erzincan, sınaî ve ticari faaliyetlerde önemli bir yer işgal etmekte idi. Uzun Hasan Bey ticaretin gelişmesi için birçok tedbir almıştı. Örneğin onun ticari düzenlemelerinin bazıları, XVIII. yüzyıla dek Diyarbakir, Azerbaycan, Fars, Irak-ı Arab ve Irak-ı Acem'de yürürlükte idi. XVI. yüzyıldaki Doğu Anadolu'ya ilişkin Osmanlı kanunlarında korunan Uzun Hasan Bey'in bu ticari düzenlemeleri, satış vergisi oranını dondurmaya sağlamakta ve geçiş ücretlerinin toplanmasını bir düzene bağlamaktaydı. Ayrıca bu düzenlemeler sayesinde, bölge görevlilerinin keyfi uygulamalarının önüne geçilmiş, yerel ayrıcalıklar önlenmiş ve ticaret teşvik edilerek devlet gelirleri artırılmıştı.⁹

Akkoyunlu Devleti'ni Haleb, Şam, Beyrut ve Bursa gibi ticaret merkezleri ile birleştiren kervan yollarının çoğu Bitlis hâkimlerinin yerleştiği dar geçitlerden oluşmakta idi. Bu aşiretlerin eşkiya gurupları, sürekli olarak buradan geçen ticaret kervanlarını soyuyorlardı. Bundan dolayı Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Bey, Cihanşah ve Ebu Said üzerindeki zaferlerinden sonra bir süre merkezi iktidara tabi olmayan aşiretlerin mukavemetini kırmakla uğraşarak, ticaret yollarını güven altına almaya çalışmıştı. Uzun Hasan Bey'in kumandanları olan Silfi Halil, Süleyman Bey ve Bayındır Bey, aşiretlere ait kaleleri ele geçirip dağıttılar. Örneğin Akkoyunlu Devleti'nin güçlenerek Eğil, Palu, Çermik Mirdâsî Beyleri'nin vergi gelirlerinin bazılarını el koyması üzerine Eğil hâkimi Devletşah Bey'in oğlu II. İsa eniştesi Uzun Hasan'a karşı birkaç kez isyan teşebbüsünde bulunmuş; neticede Akkoyunlu Padişahı Uzun Hasan II. İsa'nın kızını oğlu Uğurlu Muhammed'e isteyerek aradaki husumete son vermiştir.¹⁰ Akkoyunlu Devleti'nin çöküş döneminde ise Palu Mirdâsî beylerinden Hüseyin Bey 1495 tarihinde Palu kalesini fethederek ticaret kervanlarının en önemli geçiş noktalarından birini ele geçirdi. Hüseyin Bey bu güzergâhtaki önemli geçiş noktalarından biri olan Ergani kalesini kuşattıysa da bu kuşatma sırasında ölümü¹¹ üzerine buna muvaffak olamadı. Fakat Palu Şehri'nin yönetimi kardeşi Rüstem Bey'in oğlu Cemşid Bey'in elinde kaldı.

⁹ Aynı eser, s.218

¹⁰ İlhan Erdem, “ *Ak-koyunlu Devletini Meydana Getiren Aşiretler*”, s.249; ayrıca bkz. Şerefhan, *Şerefname*, (Çev. Fransızcadan Rıza Katı), Yaba yayınları, C. II/I, İstanbul, 2010, s.31

¹¹ Şerefhan, a.g.e., C. II/I, s. 31

Palu'nun Osmanlı Hâkimiyetine Girişi

Akkoyunlu Devleti hâkimiyetinde bulunan Palu bölgesi Akkoyunlular'ın çöküş döneminde 1495 yılında Mirdâsîlerin/Buldukânîlerin Bağın beylerinden olan Cemşid b. Rüstem b. Mir Hamza el-Mirdâsî¹² tarafından fethedildi.¹³ Fakat Mirdâsîlerin/Buldukânîlerin bu hâkimiyeti uzun sürmedi. Nitekim kalabalık Türkmen gruplarıyla birlikte 1503 yılında Erzincan'dan ayrılan Şah İsmail, önce Şirvan'ı alarak babasının hedefini gerçekleştirmiş, daha sonra da Akkoyunlu Elvend'i aynı yılın yaz ayında Nahçıvan bölgesinde yapılan *Şurur Savaşı*'nda yenilgiye uğratmıştır.¹⁴ Akkoyunlu devletinin yıkılması neticesinde Safeviler Diyarbekir yöresine ve Palu'ya hâkim oldular. Cemşid Bey, Safevi yöneticileri iyi geçinmeye çalıştı. Bu anlayışın neticesinde bir dönem Safevi Devleti komutanlarından Pazoki Çolak Halid'in maiyetinde bulundu.¹⁵

Osmanlı İmparatorluğu ile Safevi Devleti arasındaki Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine hâkimiyet mücadelesi neticesinde Çaldıran Seferi sonucunda 1514 yılında Palu'nun Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyetine girmesinde Cemşid Bey'in büyük emeği oldu.¹⁶ Cemşid Bey, Mevlana İdris-i Bitlisi'nin tavsiyesine uyarak Osmanlı'ya bağlılık bildirdiği gibi kendi aşiret kuvvetleri ile Çaldıran seferine katılmış; Çaldıran seferinden sonra ise Palu'yu Karaçinzade Ahmet Bey'in yardımıyla¹⁷ kızılbaşlardan Arabşah'ın elinden kurtarmıştır.¹⁸

Palu bölgesi Osmanlılara ilk bağlanan yerlerden biridir.¹⁹ Diyarbekir şehrinin alınması ve bunun sonucunda Mardin civarında 1517'de yapılan *Dede*

---

¹² Cemşid Bey'in soyu Hz. Abbas'a ulaşmaktadır. Soyunun şeceresi şu şekildedir: Cemşid b. Rüstem b. Mir Hamza b. Emir Timurtaş b. Muhammed b. İbrahim b. Bulduk b. Pir Bedir b. Pir Musa b. Pir Mansur Seyyid Hüseyini Arc b. Seyyid Ahmet b. Seyyid Tahir b. Seyyid Abdurrahmanuz Zahid b. Seyyid Muhammed b. Seyyid Gani b. Seyyid Ali b. Seyyid Cemaleddin b. Seyyid Yusuf Şihabuddin b. Seyyid Muhammed b. Seyyid Ali b. Seyyid Abdullah b. Abbas b. Abdulmuttalib b. Haşimil Kureyşi. Bkz. Serdar Karabulut, *Şeyh Ali Sebîti el-Palevi*, Altın Kalem Yayınları, İzmit, 2014, s.33

¹³ Nusret Aydın, *Diyarbakır ve Mirdasiler Tarihi*, Avesta Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 304-305

¹⁴ Rumlu Hasan, *Absenü't-Tevarih* (Çev. Cevat Cevan), Ankara, 2004, s.73-78

¹⁵ Şerefhan, a.g.e., C. II/I, s. 31

¹⁶ Serdar Karabulut, *Şeyh Ali Sebîti el-Palevi*, s.35

¹⁷ M. Ali Ünal, "XVI. Yüzyılda Palu Hükümeti", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:7, 1992. s.244

¹⁸ Şerefhan, a.g.e., C. II/I, s.32

¹⁹ Osmanlı Padişahı'na ilk bağlanan beyler ve Safeviler'den ilk alınan bölgeler şunlardı: Zirki Begi Ahmet Beg bi'l-hücum Meyyâfarikîn Kalesi'ni ve Kasım Beg Eğil Kalesi'ni ve Cemşid Beg Palo Kalesi'ni ve Soran hâkimi Seyyid Beg Erbil ve Kerkuk'ü ve sâir ümerâ-i Ekrâd'ın her biri kendisine civar olan kalelere Sultan Selim Han namına hücum ve bir haylisini ahz ve istirdâd eylediler. Fakat Kara Han'ın kuvveti pek ziyade ve mükemmel olduğundan ahâlisinin bu suretle müdafa'aya kıyâm etmesi (Âmid)'in

Kargın Savaşı'ndan sonra Doğu ve Güneydoğu Anadolu toprakları Osmanlı hâkimiyetine geçtiği gibi Safevilerin bölgedeki etkinliğine son verilmiştir. Bölgenin fethedilmesinden sonra Bıyıklı Mehmet Paşa Diyarbakır valisi oldu.²⁰ Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim ise *İdris-i Bitlisî*'ye boş fermanlar vererek bölgedeki ekrad beylerinin toprak mülkiyetlerinin belirlenmesinde yetkili kişi kıldı. *İdris-i Bitlisî* bölgedeki hizmetlerini göz önünde bulundurarak merkezi yönetime bölge beylerinin statüsünü içeren bilgiler verdi. Merkezi Osmanlı yönetimi bu bilgileri göz önünde bulundurarak bölgeyi idari taksimata ayırdı.²¹

Bu anlayışın sonucu olarak doğuda fethedilen topraklarda, *Ocaklık ve Yurluk, Ekrad Sancağı* ile *Hükümet* diye adlandırılan sancak beylikleri oluşturuldu. Kanuni döneminde Diyarbakır Eyaleti'nde Cizre, Eğil, Genç, Palu, Hazro olmak üzere beş hükümet, sekiz de yurtluk-ocaklık sancağı bulunmaktaydı.²² Ekrad sancaklarında tahrir yapıldığından içlerinde tımar ve zeamet erbabı bulunurdu. Ancak beyin ölümü veya azledilmesi durumunda sancak aile dışında bir başkasına verilmezdi. Kanunnamelerde ifade edildiği üzere "*azl-ü nasb*" kabul etmezlerdi. Ancak bağlı oldukları beylerbeyi ile seferlere katılmak zorunda olduklarından, görevlerini yerine getirmezlerse azledilirler ve sancak, oğullarından veya akrabalarından uygun görülen birine verilir. Değişiklik teklifi Beylerbeyi'nin arzı üzerine Divan-ı Hümayun'da görüşülür, uygun görüldüğü takdirde teklif edilen şahıs sancağa yönetici olarak atanırdı. Hükümet sancakları, beylerine mülkiyet yolu ile verilmiş olduklarından tahrir tabii değillerdi. Bu yüzden içlerinde tımar ve zeameti barındırmazlardı. Bunlar "*mefrûz'ül-kalem* ve "*maktû'ül-kadem*" (sayım yapılmayan ve Osmanlı yöneticilerinin müdahale etmediği) olduklarından sancağın gelirlerinin tamamı yöneticilerine aitti²³

Bunlara verilen önemden olsa gerek kendilerine padişah emri yazıldığı zaman "*venab*" lakabı kullanılırdı. Azil ve atama işleri de tıpkı ekrad sancaklarında olduğu gibi Beylerbeyi'nin arzı ile Divan-ı Hümayun tarafından yapılırdı. Sefer zamanında bunlar da Beylerbeyi'nin emrine girmek zorundaydılar. İmparatorluk ordusunun seferber edilmesinin maliyetinin yüksek

---

muhasaradan kurtarılmasını temin edemedi. Bkz. Aziz Aşan, *Âmid Şehrinin Sûret-i Feth ve Teshiri, Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, Sayı: VII, Diyarbakır, 2012, s. 267; ayrıca bkz. Ahmet Uğur, *Celal-zâde Mustafa Selim-name*, İstanbul,1997, s.616

²⁰ Rumlu Hasan, a.g.e., s.195

²¹ Bayram Kodaman, *Osmanlı Devrinde Doğu Anadolu'nun İdarî Durumu*, Anadolu Basın Birliği Yayınları, Ankara, 1986, s.13

²² Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Dersaadet İkdâm Matbaası, C.4, İstanbul, H.1314, s.27

²³ Orhan Kılıç, "Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancaklar Üzerine Bazı Tespitler", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 10, Ankara, 1999, s.120,121

olduğu bu dönemde, söz konusu idare biçimi hem etkili hem de ekonomikti.²⁴ Palu bölgesi Cemşid Bey ailesine Palu Hükümeti statüsünde yurtluk-ocaklık olarak verildi. Cemşid Bey, güzel yönetimi sayesinde Osmanlı yöneticileri olan emir ve vezirlerin takdirini kazandı. Özellikle Çaldıran Seferi'nden sonra Osmanlı hâkimiyetinin iyice sağlamlaşarak huzur ve sükûnetin sağlanması neticesinde Palu Hükümeti önemli bir ticaret merkezi olduğu gibi hızlı bir şekilde büyüyerek gelişti. Tabii ki bunda Palu Hükümeti'nin coğrafi konumunun büyük etkisinden de söz edilebilir. Bunun dışında bölgede üretilen yerli ürünlerin Osmanlı iç piyasasında kolayca pazarlanarak satılmasının bölgedeki ticaretin canlanmasına katkısı da önemli ölçüde etkilidir.

16. Yüzyılda Palu Hükümeti ve Ekonomik Yapı

1514 yılındaki Çaldıran Seferi'nden sonra Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyetinin iyice pekişmesinden sonra huzur ve güven ortamı temin edilmişti. Ocaklı Palu Hükümeti beyi Mirdâsilerden Cemşid Bey (ö. 1568) Palu'nun kalkınması için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Bu bağlamda halkın dini ilimlerde yetişmesi için medrese yaptırdığı gibi çok uzak diyardan halkın istifa etmesi için Palu Hükümeti'nin merkezine su getirmiştir. Diyarbakır yöresinden gelen giden kervanların hiçbir ücret ödmeden her türlü ihtiyaçlarının karşılandığı Demirkapı mevkiinde²⁵ Demirkapı Hanı'nı²⁶ yaptırarak ticareti teşvik edici adımlar atmıştır. Cemşid Bey'in bu adımları atmasında Palu Hükümeti'nin coğrafi konumunun etkisi de büyük oldu. Nitekim Diyarbakır, Urfa, Halep, Şam, Bağdat şehirlerinden gelen kervanların Anadolu'nun iç bölgelerine ulaşımını sağlayan Murat Nehri üzerindeki en önemli köprülerden biri Palu'da bulunuyordu. Diyarbakır yöresinden gelen kervanlar Palu Hükümeti'nin merkezine uğrar; Palu Hükümeti'nden Harput sancağına geçer; Harput'tan sonra Kayseri ve İstanbul güzergâhını takip ederlerdi. Ayrıca Erzurum ve Kafkasya tarafına gidecek olan kervanlar yine Palu Hükümeti üzerindeki tarihi köprüden geçmek zorundaydılar. Palu Hükümeti ile Diyarbakır Beylerbeyliği'ni birbirine bağlayan yol güzergâhında XVI. yüzyılın ikinci yarısında kervanların yoğun olarak uğrayıp geçtiği güzergâh olan *Kalkan Köyü*'nü Eğil Mirdâsî beyleri yönetim merkezi seçmişler²⁷ ve burada bölgenin en önemli hanlarından birisi olan *Şerbettin Hanı*'nı inşa etmişlerdir.

²⁴ Fatih Gencer, “Merkezleşme Politikaları Sürecinde Yurtluk-Ocaklık Sisteminin Değişimi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.30, Sayı:49, Ankara, 2011, s.78,79

²⁵ Şerefhan, a.g.e., C. II/I, s. 31

²⁶ Demirkapı Hanı, Palu ile Ergani bölgelerini birbirine bağlayan kervan yolu üzerindedir. Bugün ise Demirkapı Hanı'nın yıkıntıları Alacakaya İlçesi Çakmakkaya Köyü sınırları içerisinde.

²⁷ Yusuf Kenan Haspolat, *Diyarbakır Eğil ve Turizm*, Uzman Matbaacılık ve Ciltleme, İstanbul, 2013, s.24

XVII. yüzyıla gelindiğinde çeşitli coğrafyalardan Palu Hükümeti'nin merkezine birçok sanat erbabı ile çeşitli mesleklere mensup tüccarlar yerleşerek iş kolları oluşmuştur. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yurtluk-ocaklıklar genellikle sarp dağlık bölgelerde yani Palu'dan başlayarak Diyarbakir'in dağlık bölgelerinin önemli bir kısmı ile Bitlis, Muş, Van, Hakkâri, Bayezid ve Çıldır gibi yerlerde yoğunlaşmışlardı.²⁸ Neticede tarım dışında bu bölgelerin ekonomik gelirlerinin önemli bir kısmı hayvancılığa dayanmaktaydı. Nitekim Palu Hükümeti beyi Cemşid Bey, her yıl sürülerinden üç yaşına ulaşmış 3000 oğlak seçer, yaklaşık kırk deve yükü tutan 3000 at ve katır nalı ile birlikte satmak için Haleb'e yollardı.²⁹ Bu da Palu Hükümeti'nin güney bölgelerle ticari faaliyetlerin yoğun olduğunu göstermektedir. Hayvansal üretime bağlı olarak debbağların (dericilerin) oluşturduğu küçük sanayi atölyelerinin XVIII. Yüzyılda yoğun olarak Palu Hükümeti'nde üretim yaptıkları bilinmektedir. Özellikle 1800'lü yıllarda Palu Hükümeti'nde önemli bir deri olan “*Sabtiyan*” üretilmekteydi. “*Sabtiyan*”, döneminde en iyi derilerden biri olup çok rağbet görüyordu. “*Sabtiyan maddesi*” Osmanlı İmparatorluğu'nun başkent sakinlerinin mest-i pabuç, çizme ve ayakkabılarının tümünün karşılanmasında kullanılan bir madde olmuştur.³⁰ Tarımsal ve hayvansal üretime bağlı olarak gelişen ocaklık sancaklarında demirciler şehirlerin vazgeçilmez unsurlarıydı. Çünkü onlar her türlü tarımsal aletleri üretiyorlardı. Demirci dükkânları en çok Diyarbakir, Harput, Erzincan ve Palu'da bulunuyordu. Bu demirci dükkânlarında kılıç, kama, kalkan, kazma, kürek, dehre ve balta gibi silah, araç ve gereçler imal edilirdi.³¹

Ocaklı Palu Hükümeti Çarşısı'nın Konumu

XVI. yüzyıla gelindiğinde Palu Hükümeti şehrinin merkezi, Palu Kalesi'nin Murat Nehri'ne bakan yüzünde tarihi antik yerleşim yeri üzerine kurulmuştu. Şehir merkezini Murat Nehri'nin karşı tarafına tarihi Palu köprüsü bağlıyordu. Bölgeyi M.1649-1650 yılında gezen ünlü seyyah Evliya Çelebi ise Palu Hükümeti'nin şehir merkezinin kalenin dibinde bin toprak evden oluştuğunu; şehrin kadısı, muhtesibi ile voyvodasının mevcut olduğunu belirtmektedir.³² Palu Hükümeti'nin merkezinde muhtesibin bulunması XVII. Yüzyılda çarşının mevcut olduğunu göstermektedir. Evliya Çelebi büyük ihtimalle Aşağı Mahalle'ye uğramıştır. Zaten şehrin bilinen en eski mahallesi ise “*Aşağı Mahalle*” adıyla bilinmekteydi. Daha sonra şehir ile Palu kalesi çevresine yeni yerleşim

²⁸ Fatih Gencer, a.g.m. , s.78,79

²⁹ Şerefhan, a.g.e., C. II/I, s.31

³⁰ Mehmet Metin, “Kayseri’de Sahtiyan Üretimi”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:12, Kayseri, 2002, s.1-18

³¹ Serdar Karabulut, *Zağalar Tarihi Kültürel ve Sosyal Yapı*, s.297

³² Evliya Çelebi, *Seyahatname* (Sad. Tefik Temelkuran-Necati Aktaş), Üçdal Neşriyat, C.3-4, İstanbul, 1986, s.867

yerleri kurularak çeşitli mahalleler oluşturuldu. Nitekim Cemşid Bey Medresesi'nin XVI. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmesinden sonra kalenin üst tarafında bugün "Zeve Bölgesi" olarak adlandırılan saha yerleşime açılmış; daha sonraki yüzyıllarda ise Zeve Mahallesi bu bölgede kurulmuştur. Aşağı Mahalle'nin üst kısmında oluşturulan Kasımiyye Mahallesi ise 1514 Çaldıran Seferi'nden sonra Cemşid Bey'in Palu kalesini fethetmesinde ona yardımcı olan "Kasıman Aşireti"ne mensup bazı ailelerin kalenin alt tarafına yerleşerek yeni bir mahalle kurmaları neticesinde oluşturulmuştur.³³

Bu mahallelerin ve nüfusun artması, bunun yanında iş kollarının iyice belirginleşmesi neticesinde Çarşıbaşı Mahallesi ihtiyaçtan dolayı hızlı bir şekilde inşa edilmiştir. Palu çarşısı ve dolayısıyla sanat ve meslek erbaplarının dükkânları burada bulunuyordu. İslami şehirlerin fiziki yapıları incelendiğinde çarşı genellikle şehrin merkezi camisi veya merkezi kilisenin³⁴ etrafında teşekkül ettirilirdi.³⁵ Daha sonra merkezi cami ile merkezi kilisenin etrafında diğer yapılar ihtiyaca göre zamanla oluşturuldu. Palu çarşısı da Palu Ulu Cami³⁶ ile merkezdeki ortaçağdan kalma kilisenin çevresinde oluşturulmuştu. Müslüman tüccarların dükkânları Ulu Cami etrafında; gayrimüslim tüccarların dükkânları da Çarşıbaşı Mahallesi'nde bulunan merkezi ortaçağ kilisesinin etrafındaydı. Kilise tarafından tek sıra halinde uzanan ana caddenin alt ve üst tarafında dükkânlar yer alıyordu. Çarşı, aşağı ve yukarı çarşı olmak üzere iki kısımdı. Aşağı çarşı ana caddenin alt tarafında, merkezi kilisenin bulunduğu alandıydı. Çarşının merkezinde Ulu Cami'nin bitişiğinde ana caddenin üst tarafında Çarşıbaşı Hamamı bulunuyordu. Kiliseye yakın yerde ise gelen gidenlerin konakladığı Mısır Zerki Hanı³⁷ mevcuttu. Çarşıbaşı Mahallesi'nde bulunan ana caddeye çıkan alt sokaklarda ise Osmanlı İmparatorluğu'na ait devlet kuruluşları ile şehir sakinlerinin oturdukları evler yer alıyordu. Tarihi Palu köprüsü kuzey-güney illerini birbirine bağlayan ve ulaşımı sağlayan İpek Yolu üzerinde kurulmuş ilk ve tek köprüydü. Çarşıbaşı Mahallesi bu köprü sayesinde büyük bir ticaret merkezi olmuş ve çok gelişmiştir. Buraya yakın çevrenin il ve ilçelerinden olduğu gibi uzak bölgelerden Halep, Şam, Bağdat, Erzurum, Erzincan ve Batum gibi yerlerden büyük tüccarlar kervanlarla gelir, burada bütün ihtiyaçları ile alışverişlerini yaparlar ve memleketlerine dönerlerdi. Burada büyük ticaret merkezleri yanında iş hanları ve konaklama yerleri de vardı. Çarşıbaşı Mahallesi'ndeki el tezgâhlarında palas, kilim, haral, çuval ve heybe gibi eşyalar dokunur, yün ve keçe çeşitleri ile düz ve desenli bez basımları yapılırdı.³⁸ Palu

³³ Serdar Karabulut, *Zağalar Tarihi Kültürel ve Sosyal Yapı*, s. 257

³⁴ Ortaçağ dönemine ait olan kilise kare planlı olup sadece kaos kısmı ayaktaadır.

³⁵ Yılmaz Can, *İslam Şehirlerinin Fiziki Yapısı*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s.127

³⁶ Hicri 1148, miladi 1735 tarihinde Seyyid Hacı Mustafa ve Seyyid Hacı Abdurrahman tarafından yaptırılmıştır.

³⁷ İbلاşiyeye Vakıfnamesi'nde geçen Mısır Zerki Hanı zaman içerisinde yıkılmıştır. Günümüze herhangi bir kalıntısı da ulaşmamıştır.

³⁸ Yusuf Bakıcı, *Kültür ve Medeniyet Şehri Palu*, Güntek Matbaacılık, Elazığ, 2012, s.26

çarşısında özellikle XIX. yüzyılın başından itibaren derici (debbaglar) dükkânlarında artış görüldü. Bu dönemde “*Sabtiyan*” adlı deri çarşıda üretildiği gibi bu deri çok rağbet görüyordu. Deri üretimine bağlı olarak daha sonraki XX. yüzyılda “*yemenicilik*”³⁹ çok gelişmişti.

İblaşiyye (Eblāşiyye) Vakıfnamesi’nde Palu Çarşısı

İblaşoğulları⁴⁰ ailesinden olan “el-Hac Hasan bin Ali İblaş (Eblāşi) el-Palevi” tarafından hicrî 1179 (1765) tarihinde; Palu Hükümeti’nin merkezinde Aşağı Mahalle’de daha önce yaptırdığı İblaşiyye Cami ve Medresesi’ne⁴¹ otuz dükkân vakfedilmiştir. Bu dükkânların kira gelirlerinden İblaşiyye Cami ve Medresesi’nin masrafları ile müderrislerin maaşları karşılanıyordu.⁴² el-Hac Hasan bin Ali İblaş (Eblāşi) el-Palevi Efendi o dönemde Palu Hükümeti’nin merkezinde ticaretle uğraşan en zengin tüccarlardan idi. İblaşiyye vakıfname belgesinde Çarşıbaşı Mahallesi’nde bulunan çarşının özellikleri ile çeşitli yapıların neler olduğu her yönüyle anlatılmaktadır. İblaşiyye vakıfnamesine göre çarşı; aşağı çarşı ve yukarı çarşı olmak üzere iki kısma ayrılıyordu. İki çarşısı ana cadde birbirinden ayırıyordu. Ana caddenin üst tarafı yukarı çarşısı; alt tarafında kilisenin bulunduğu alan ise aşağı çarşısı meydana getiriyordu. El-Hac Hasan bin Ali İblaş (Eblāşi) el-Palevi Efendi’nin vakfettiği on iki dükkânı aşağı çarşıdaydı. Bu oniki dükkân Hacı Murtaza Ağa Dükkânı, Mısır Zerki Hanı, Mısır Zerki Dükkânı ve ana cadde ile sınırlıydı.⁴³

³⁹ Yemeni, bir tür deri idi bu deriden ayakkabılar üretiliyordu.

⁴⁰ Eblāşi kelimesi Arapça ابو لا شى (Ebu La Şey) kelimesinden türetilmiştir. Tasavvufi bir terim olarak لا شى kelimesi sufi (Allah’a âşik abdal kimseler için) taifesi tarafından isim olarak kullanılmaktadır. “لا شى” kelimesinin anlamı “hiçbir şey yoktur” demektir. Gerçekte Allah (c.c) dışında hiçbir gerçek yoktur. Tüm varlıklar fanidir, sadece baki olan Allah’tır. Tüm varlıklar Allah Teâlâ’ da zaman ve mekân kavramları dâhil yok olmaktadır. Araplar çocuklarına Ebu La Şey (ابو لا شى) kelimesini isim olarak vermektedir. Ebu La Şey (ابو لا شى) kelimesinin anlamı ise fakirlerin babası, hiçbir şeyi olmayan kişi, yokluk ve hiçliğin babası gibi anlamlara gelmektedir. İlk ata Seyyid Ali Ebulāşiyye (سيد على ابو لا شى) isim olarak verilen bu kelime daha sonra Palu yöresinin ağız lehçesine uydurularak İblaşi-Eblāşi (ابلا شى) şeklinde kısaltılarak ifade edilmiştir. Eblāšoğulları ailesinin Arapça vakıfname belgesine de İblaşiyye (ابلا شية) şeklinde yazılmıştır. Günümüze nesli ulaşan Eblāšoğulları (İblaşoğulları) Ailesi’nin fertleri “Ülgen” soy ismini almışlardır.

⁴¹ İblaşiyye Cami ve Medresesi günümüzde eski Palu’da Aşağı Mahalle’de bulunmaktadır.

⁴² İblaşiyye Vakfı’na ait kayıtlar incelendiğinde Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün arşivlerinde Hicri 1179-1119 (M.1765-1785) yılları arasında ilk müderrislerin atamasına ilişkin kayıtlar mevcuttur. Buna göre ilk müderris olarak günde 24 akçe maaşla Kemateri Mehmet Efendi H.1179 (M.1765) yılında atanmış onun ölümü üzerine yerine H.1199 (M.1785) yılında Es-Seyyid Osman Efendi geçmiştir. Bkz. Serdar Karabulut, *Şeyh Ali Sebti el-Palevi*, s.84

⁴³ Vakıfnamede geçen ifade şöyledir, vakfettiği bu dükkânlardan; on iki dükkân, Aşağı çarşıda ve bir taraftan el-Hac Murtaza Ağa dükkânı, diğer taraftan Mısır Zerki dükkânı, diğer taraftan Mısır Zerki Hanı ve dördüncü taraftan ise ana cadde ile sınırlıdır.

İbلاشییye vakıfnamesine göre çarşıda bulunan ve ticarethane olarak kullanılan diğer mekânlar ve sahiplerinin isimleri şöyle sıralanmaktadır:

İbn-i Borizen Dükkânı, Murtaza Ağa Dükkânı, Mısır Zerki Dükkânı⁴⁴, İbrahim Efendi Dükkânı, Hacı Mehmet Dükkânı, İbn-i Dabak Dükkânı, Kilise Dükkânı, İbn-i Rızvan⁴⁵ Dükkânı, Murtaza Ağa Dükkânı, Dayı Ömer Dükkânı, İskerder Bey Dükkânı, İbn-i Babak Dükkânı, Hasoğlu Abd Dükkânı, Haydar Ağa Dükkânı, İbn-i Hacı Ömer Dükkânı, Şatır Hüseyin Dükkânı, Molla Hızır Dükkânı, Hayrullah Efendi Dükkânı, Murtaza Ağa Fırını, İskender Bey Kahvehanesi, Mısır Zerki Hanı.

H.1179 (1765) tarihli diğer bir vakıfname olan Palu Beyleri'nden *Karacımsitçade Mir Ömer Bey bin Osman Bey Vakıfı*'na ait kayıtlarda da Palu çarşısında vaki bulunan kızıl boyahane, çiteci ve mumhane dükkânı Aşağı Mahalle'de bulunan Kasımiyye Camisi'ne vakıf edilmiştir. Bu vakıfnameden anlaşılan kayıtlara göre çarşıda vaki kızıl boyahane ve çiteci ve dekkakcı mumhane dükkânları da faaliyet gösteriyordu.⁴⁶ 1875 tarihli Diyarbakır salnamesine göre Palu'da 1 boyahane ve 1 mumhane olduğu ve faaliyet gösterdiği yazılıdır.⁴⁷ Yukarıda *Ömer Bey bin Osman Bey Vakıfı*'na bahsedilen mumhane ve boyahane bir asır geçmesine rağmen çarşıda hayla faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır. 1881 Mamuret'ul Aziz Vilayeti salnamesinde ise hayla boyahane faaliyet gösterdiği yazılıdır.⁴⁸ Fakat bu salnamede mumhaneden bahsedilmemiştir. Büyük ihtimalle mumhane 1875-1881 yılları arasında faaliyet göstermeyerek kapanmıştır.

İbلاشییye Vakıfnamesi'ne ait M.1919 (H.1337) yılına ait muhasebe kayıtları incelendiğinde Aşağı çarşıda bulunan 1 adet dükkân *Tenekeci Ahmet Ağa* adlı şahsa aylık 50 kuruş karşılığında kiraya verildiği anlaşılmaktadır.⁴⁹

Ayrıca M.1921 (H.1339) yılına ait İbلاشییye Vakıfnamesi'nin tasarrufunda bulunan dükkânlar ile bu dükkânların kime kiraya verildiği ile alınan kira ücretlerinin Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki tafsilatlı dökümü şöyledir;

⁴⁴ Çarşıbaşı Mahallesi'nde o dönemde mevcut olan Mısır Zerki Hanı'na bitişik bir dükkândı.

⁴⁵ Palu'da günümüze nesli ulaşan Rızvanoğulları ailesinin atasıdır. Rızvanoğlu ailesi bireyleri günümüzde "*Çelik*" soy ismini almıştır.

⁴⁶ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, *Arşiv ve Neşriyat Müdürlüğü*, Sayı:1768, s.61

⁴⁷ Feyzullah Demirtaş, *Mirdasi Hükümdarları "Palu ve Eğil Hükümetleri" ve Çermik Beyliği*, Sena Ofset Yayınları, İstanbul, 2005, s.75

⁴⁸ Süleyman Yapıcı, *Palu Tarih- Kültür-İdari ve Sosyal Yapı*, Anıl Matbaa ve Ciltevi, Ankara, 2004, s.113

⁴⁹ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, *Vakıfiye Akar Defteri*, Sayı: 2374, s.119; ayrıca bkz. Serdar Karabulut, *Şeyh Ali Sebti el-Palevi*, s.85

Senesi	Ait Olduğu Sahife Numarası	Sıra No	Esâmi-i Evkâf	Nevi	Esâmi-i Müstecirîn	Kiralama Süresi ve Kira Bedeli
1338-1339	197	1	Evkâf-ı Mülhakadan İbلاشییة Medresesi	Dükkan	Abdulkadir oğlu Hacı Derviş	1650
1339	104	8	"	"	Şeyhmıranlı İsmail bin Mehmet	1500
"	106	9	"	"	Şeyhmıranlı İsmail bin Mehmet	1300
"	107	10	"	"	Kurukafazade Hüseyin Ağa bin Osman Ağa	650
"	108	11	"	"	Kasımıyye Mahallesinde Nasran Karyeli Yusuf Oğlu İbrahim	1000
"	109	12	"	"	Bu dahi	900
"	110	13	"	"	Kakazzade Yusuf Efendi bin Ali	870

Senesi	Ait Olduğu Sahife Numarası	Sıra No	Esâmi-i Evkâf	Nevi	[Kira Bedeli] Kuruş	Esâmi-i Müstecirîn
1339	121	25	Evkâf-ı Mülhakadan İbلاشییة Medresesi	Bir Bab Dükkan	650	Çırık Mahallesinden Sallabaş Oğullarından İbrahim Oğlu Fehmi
"	122	26	"	"	150	Timar Hacı Said Ağa bin Hacı Mehmed Ağa
"	123	27	"	"	250	Kasımıyye Mahallesinden Hekimoğlu Yakub Ağa
"	128	32	"	"	1000	Süleyman Oğlu Mehmet Ağa

50

Öte taraftan Palu çarşısı, eski antik Palu kalesi yerleşkesinde Çarşıbaşı Mahallesi'nde XX. yüzyılın birinci yarısına kadar faaliyet göstermiştir. M.1925 yılında Palu Kasabası'nda Şeyh Said İsyanı meydana gelmiştir.⁵¹ Şeyh Said İsyanı'nda Çarşıbaşı Mahallesi'nde bulunan çarşı da birçok yapı ile dükkânlar tahrifata uğramıştır. Bu döneme ait İbلاشییة Vakıfnamesi ve dolayısıyla çarşı ile ilgili herhangi bir kayda da rastlanmamaktadır. Nitekim kısa bir süre sonra da Çarşıbaşı Mahallesi'nde bulunan çarşıdaki dükkânlar, hanlar ve evler; 1928 ve 1941 yıllarında çıkan iki büyük yangın sonucu kullanılamaz hale gelmiştir. Aşağı Mahalle sakinleri de buradan ayrılmıştır. Böylece hem Çarşıbaşı Mahallesi hem de Aşağı Mahalle eski hareketli günlerini geride bırakmıştır. 1932 yılından

⁵⁰ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, *Anadolu Tasnif Defteri*, Sayı: 264, s. 3

⁵¹ Uğur Mumcu, *Kürt İslam Ayaklanması*, Ankara, 2008, s.59-60

itibaren ilçe yerleşim merkezi ile birlikte çarşı da kalenin üst kısmında yer alan Zeve Mahallesi'ne taşınmıştır.⁵²

Sonuç ve Değerlendirme

Akkoyunlu Devleti zamanında önemli bir ticaret merkezi olan Palu, 1514 Çaldıran Seferi'nden sonra Osmanlı İmparatorluğu'na bağlanmış; İpek Yolu güzergâhının Murat Nehri üzerindeki geçiş noktalarından biri olan şehir söz konusu siyasi pozisyon değişikliğinden sonra hızlıca gelişmiştir. Bunun neticesinde Diyarbakir, Halep, Şam, Bağdat, Erzurum, Erzincan bölgelerinden gelen kervanların vazgeçilmez uğrak yeri olmuştur. Bu stratejik konumunda coğrafi faktörler ile bölgedeki üretimin önemli payı olduğu anlaşılmaktadır.

Palu Hükümeti'nde hayvancılık ve tarım önemli bir yere sahipti. Bölgede gelişen dericilik faaliyetlerinin ham maddesini hayvansal üretim sağlıyordu. Palu Hükümeti'nin ilk yerleşim yeri Aşağı Mahalle olarak biliniyordu. Daha sonraki aşırda ticaret ve artan nüfusun etkisiyle Kasımiye ve Çarşıbaşı Mahalleleri oluşturuldu. Palu Hükümeti'nin çarşısı, şehrin merkezi olan Çarşıbaşı Mahallesi'nde inşa edildi. XVIII. yüzyıla gelindiğinde diğer klasik Osmanlı sancakları gibi Palu Hükümeti'nin tam teşekküllü çarşısı her türlü ihtiyacın kolayca karşılanacağı bir yapıya bürünmüştü. İbلاşiyye Vakıfnamesi'nde, o dönemde şehir hayatının devam etmesinde önemli olan Murtaza Ağa fırını, Mısır Zerki Hanı, Kilise, İskender Bey kahvehanesi gibi yapılardan bahsedilmiş ve çeşitli esnafların dükkânları ile bu dükkânların şehrin hangi mevkiinde yer aldıkları ifade edilmiştir. Özellikle vakıfname belgesine konu olan çarşı hakkında önemli bilgilerin yer alması o dönemdeki hayat hakkında ve şehir yapısının anlaşılmasına zemin hazırlamıştır. Bu bakımdan Arapça olarak imlâ edilen İbلاşiyye (Eblaşiyye) vakıfname belgesi tarihe ışık tutan önemli belgeler arasındadır.

---

⁵² Yusuf Bakıcı, a.g.e., s.27

Ek-1: 1765'te kaleme alınan İblâşiyye (Eblâşiyye) Vakıfnâmesi'nin Arapça metni

وضع ما عدى من الوقت الجيد والاشيا بالله
 الحمد لله
 على
 (Seal)

اسمك يا رحمن الرحيم...
 من المجمع الصديق في حجة الاعمال الصالحة الصفة ونصهم بمتنارة مسلخ غير التهم في يومنا هذا والاشيا بالله
 الدرجة ولطيف منهم مفتاحا لا يواجبنا والصلوة والسلام سيدنا محمد آفة السر الالتم سيدنا محمد والكرم
 واللام محمد والعبيل وحكم اجسد فان العفة الضعيف المحتاج الى اللطافة العفوى الكماج من على بلاش البالوى احده
 وسكنه بخيرة جنانه لما ابرقت الايام وحواد الزمان وفناء النفوس ومفارقة الاسرار تحقق بالدينيس فيها من جان
 يسعد الفان ينزل وقد انا الله من الذين يتبعون وهم في بين ليدخل حيرة بيت سبع بابا في كل سنة ما في حجة
 ايضا حفن ليناؤه ونقد ووح اعلمهم وقد رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا مات ابن آدم انقطع عنه عمله الا عن ثلثه ولد صالح
 علم ينفع به بعد موته وصدقة جارية فقال النبي لفضل الاية ولطف الحديث فوقف وحسب من ثلثه الا ان في ثلثه
 طلب المصانة الله الكريم وهرمان عقابه الاليم يوم لا ينفع مال ولا بنون الا من ادى الله يقبل عليم على المدة التي تباين
 السقف اثنى عشر وكان في السوق الامفل ولها اربعة اطراف الطرف الاول منها متصل بجان الحاج فوضي اعفا والطرف
 الثاني كان مضمون كرو الطرف الثالث متصل بجانه مضر زكرو الطرف الرابع متصل بطريق العام وكذا كان
 في السوق وله اربعة جوانب ايجانب الاول منه متصل بجهة خانه اسكندربيك واجانب الثاني منه متصل بجان اولها
 واجانب الثالث منه متصل بجانه مضر زكرو واجانب الرابع متصل بطريق العام وفي السوق ايضا ستة دكان ولها اربعة
 اطراف كانا في العام
 (Marginal notes on the right side)

في السوق وله أربعة جوانب إكجابا لاولا وثمة متصل بقوه خاتمة سكندر بيك واكجابا ثانيا وثمة متصل بركان في السوق
واكجابا ثلثا وثمة متصل بخانه مصر زرك واكجابا لربع متصل بطريق العام وفي السوق ايضا ستة دكان ولها السبعة
من اركان واحد والسوق وله اربعة اطراف الطرف الاوالة منه ملاصق بركان حاجي محمد والطرف الثاني ملاصق بركان
طريق الثالث ملاصق بطريق العام وفي السوق ايضا دكان واحد منها وله اربعة اطراف الطرف الاوالة منه متصل بركان
متصل بخانه مصر خاتمة سكندر بيك والطرف الثاني ملاصق بركان حاجي محمد والطرف الثالث ملاصق بركان حاجي محمد
كان سكندر بيك طرفا ه الطريق وكذا في راس السوق كان فيها
اربعة جوانب اكل منها متصل بركان حاجي محمد وثلث منها متصل بركان عبد الرحمن حاجي محمد
متصل بركان شاطرين وجانبها اربعة الطريق وكذا في السوق منها دكان واحد والطرف الاوالة منه متصل بركان حاجي
والطرف الثاني منه متصل بركان حاجي محمد وطرفاه الطريق وكذا في السوق دكان واحد وطرفه منه متصل بركان حاجي
وطرفه منه متصل بركان حاجي محمد اربعة اطرافها متصل بركان حاجي محمد وطرفه اربعة الطريق
السوق وله اربعة طرفه متصل بركان حاجي محمد وطرفاه الطريق وكذا في السوق منها دكان واحد وطرفه منه متصل بركان حاجي
متصل بركان حاجي محمد وطرفه متصل بركان حاجي محمد وطرفه متصل بركان حاجي محمد وطرفه متصل بركان حاجي محمد
والطرف الثاني منه متصل بركان حاجي محمد وطرفه متصل بركان حاجي محمد وطرفه متصل بركان حاجي محمد
فالجمله ثلاثين دكانا في اجازة هذه الدكاكين ثمانين في كل يوم للمدرسة اربعة وعشرون في قراءة القرآن كل يوم
والجهر الخمس في المدرسة في كل يوم اربعة اكل واحدة منها اربعة للمدرسة كل يوم اربعة في ولما للمدرسة اربعة
وللعلمية المدرسة والدكاكين اربعة في وتجديد البساط كل يوم اربعة في وتجديد البساط كل يوم اربعة في وتجديد البساط كل يوم اربعة في
توبة المدرسة في كل يوم اربعة واحدة فالجهر سبعين في راسها في منها المدرسة في المتوفى فهو الواقف الحاج حسين علي السلام
وبعد ارساده ولادة الزكوة لاولاد اولاده الزكوة فالجهر اربعة اكل واحدة منها اربعة للمدرسة اربعة وعشرون في قراءة القرآن كل يوم
والجهر الخمس في المدرسة في كل يوم اربعة اكل واحدة منها اربعة للمدرسة كل يوم اربعة في ولما للمدرسة اربعة
وللعلمية المدرسة والدكاكين اربعة في وتجديد البساط كل يوم اربعة في وتجديد البساط كل يوم اربعة في وتجديد البساط كل يوم اربعة في
توبة المدرسة في كل يوم اربعة واحدة فالجهر سبعين في راسها في منها المدرسة في المتوفى فهو الواقف الحاج حسين علي السلام
وبعد ارساده ولادة الزكوة لاولاد اولاده الزكوة فالجهر اربعة اكل واحدة منها اربعة للمدرسة اربعة وعشرون في قراءة القرآن كل يوم
والجهر الخمس في المدرسة في كل يوم اربعة اكل واحدة منها اربعة للمدرسة كل يوم اربعة في ولما للمدرسة اربعة
وللعلمية المدرسة والدكاكين اربعة في وتجديد البساط كل يوم اربعة في وتجديد البساط كل يوم اربعة في وتجديد البساط كل يوم اربعة في
توبة المدرسة في كل يوم اربعة واحدة فالجهر سبعين في راسها في منها المدرسة في المتوفى فهو الواقف الحاج حسين علي السلام

Belgenin Tercümesi

Huzurumda kurulan iş bu vakfıye vakfetme, vakfetmeden geri dönme ve tekrar vakfın sübutunun gerçekleşmesi açısından geçerli ve bağlayıcıdır. Palu Kazası Kadısı/ el-Miivella Hilafe Hasan. Allah onu affetsin

(MÜHÜR)

Bi Hakk-i batem-i had

Hasan(bin?) Hasan

Ey Perver-i merd

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla (ismiyile)

İnsanoğlunu şerefli kılan Allah'a hamd övgüler olsun ki O'na (Allah'a) İman etmeyi, bilmediğini, cennet ve iyilik yollarını öğretti. Aralarında salih ve halis ameller işleme yönünden samimi olanları seçti. Onları engin ve yeterli feyizleri ile hayır kandillerini aydınlatmaya vesile kıldı. Böylece onların şerefli gayretleri iyi derecelerin ortaya çıkmasına ve müşfik çabaları cennet kapıları için anahtar olmasına vesile oldu. Selat ve selam ikram ve marifet ehlinin efendisi, hakiki ve tam sırta vakıf Efendimiz Hz. Muhammed'e (s.a.v), bütün ümmet ve milletlerin en hayırlısı Ehl-i Beyt'ine, hikmet ve adalet sabibi yol arkadaşlarına olsun sonra: "Güçlü ve zengin olan Rabbinin lütuflarına muhtaç olan bu zayıf ve fakir el-Hac Hasan bin Ali İblaş el-Palevi (Palulu İblaş el-Hac Ali oğlu Hasan) Allah onu bağışlamasıyla mutlu kılsın ve cennetine iskân etsin". Akranlarının ayrıldığını, insanların yok olduğunu, zamanın havadislerini ve günlerin geçip gitmesini gördüğünde dünyanın güven ve teminat yurdu olmadığı, ahiret hayatının ise uğrunda her an ve her zaman çaba sarf edilmesi gereken bir hayat olduğunu anladı. Ve Allahu Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde buyurmuştur: "Mallarımı Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum gibidir. Allah dilediğine kat kat verir. Allah lütfü geniş olandır, hakkıyla bilendir." Yine Allah Resulü (s.a.v): "İnsanoğlu öldüğünde üç şey hariç bütün amelleri kesilir: Geride kendisine dua edecek Salih bir evlat bırakması, ölümünden sonra kendisinden istifade edilen bir ilim bırakması ve sürekliliği olan sadaka bulunması" ayet ve Hadis'in feyzinden Allah vâkifi nasiplendirsin.

Vakıf, "malın ve çocukların fayda sağlamadığı ve ancak selim bir kalb ile Allah'a gelen hariç" denilen günde Allah'ın elem veren azabından kaçmak ve kerim olan Allah'ın rızasını kazanmak amacıyla çarşıda bulunan otuz dükkânını Aşağı Mahalle'de yaptırdığı medresesine vakfetti. Vakfettiği bu dükkânlardan; on iki dükkân, Aşağı çarşıda ve bir taraftan el-Hac Murtaza Ağa dükkânı, diğer taraftan Mısır Zerki dükkânı, diğer taraftan Mısır Zerki Hanı ve dördüncü taraftan ise ana cadde ile sınırlıdır.

Bir dükkân çarşıda olup, bir taraftan İskender Bey kabrehanesi, diğer taraftan İbrahim Efendi dükkânı, diğer bir taraftan Mısır Zerki ve dördüncü taraftan ise ana cadde ile sınırlıdır.

Aynı şekilde altı dükkân daha çarşıda olup, bir taraftan İbrahim Ağa dükkânı ve ikinci taraftan Haydar Ağa dükkânı, iki taraftan ana cadde ile sınırlıdır.

Aynı şekilde bir dükkân daha çarşıda olup, bir taraftan Hacı Mehmet dükkânına bitişik, bir taraftan Kilise dükkânı, üçüncü ve dördüncü taraftan ise ana cadde ile sınırlıdır. Yine çarşıda bulunan ve bir taraftan İskender Bey dükkânı, diğer taraftan İbrahim Ağa dükkânı, diğer taraftan Murtaza Ağa Firması dördüncü taraftan ise ana cadde ile sınırlı bir dükkândır.

Yine çarşıda bulunan ve bir taraftan İbn-i Babak dükkânı, diğer taraftan İskender Bey dükkânı, diğer iki taraftan yol ile sınırlı bir dükkân. Yine çarşının başında bulunan ve bir taraftan İbn-i Hacı Ömer dükkânı bir taraftan Has oğlu Abd, el-Hac Hasan dükkânı diğer bir taraftan Şatır Hüseyin Dükkânı ve dördüncü taraftan ise yol ile sınırlı iki dükkân. Aynı şekilde çarşıda bulunan ve bir taraftan İbn-i Rıfvan dükkânı, bir taraftan bayrat sahibi el-Hac Hasan Ağa dükkânı ve bir taraftan İbn-i Borizen dükkânı ve dördüncü taraftan yol ile sınırlı dükkân.

Aynı şekilde çarşıda bulunan ve iki taraftan Murtaza Ağa dükkânı ve diğer iki taraftan ise yol ile sınırlı bir dükkân.

Aynı şekilde çarşıda bulunan ve bir taraftan Molla Hızır dükkânı, diğer bir taraftan İbn-i Babak dükkânı ve iki taraftan yol ile sınırlı bir dükkân.

Aynı şekilde çarşıda bulunan ve bir taraftan Hayrullah Efendi dükkânı, diğer taraftan Dayı Ömer dükkânı, diğer taraftan Murtaza Ağa Firması ve dördüncü taraftan ise yol sınırlı bir dükkân. Aynı şekilde çarşıda bulunan ve bir taraftan İbrahim Ağa dükkânı, diğer bir taraftan Hayrullah Efendi dükkânı ve diğer taraftan İbn-i Babak dükkânı ve dördüncü taraftan ise yol ile sınırlı bir dükkân. Toplam otuz dükkândır.

Bu dükkânlardan kira gelirlerinden müderris için 24 akçe; cüz okuyan kişiye günlük 6 akçe; dersbane hariç beş hücreden her biri için günlük 4 akçe; Medresenin aydınlatılması için günlük 4 akçe; Medresenin su ihtiyacı için günlük 4 akçe; Medresenin ve dükkânların bakım ve onarımı için 4 akçe; Sergilerin/hal, kelim ve sair yenilenmesi için günlük 4 akçe; Medresenin sathı hizmetçileri/çalışanları için günlük 3 akçe; Medresenin kırtasıyesi için günlük 1 akçe; Toplam 70 akçe verilmesini;

Artan gelirin ise mütevellîye ait olmasını, mütevellînin ise vakıf Ali İbîlaşi oğlu El-Hac Hasan'ın olmasını kendisinden sonra erkek evlatlarından en olgun olanının, sonra soyu devam ettiği sürece erkek çocuklarının çocuklarının çocuklarından en salih olanın mütevellî olmasını, Allah korusun erkek çocuklarının soyu tükendikten sonra kız çocuklarından en salih olanının mütevellî olmasını, sonra Palu Âlimleri'nin en salih olanının mütevellî olmasını şart kalmıştır. Bundan sonra vakıftan vazgeçti ve inkâr etti. Muhterem müderris Mehmet Kemterî Efendi'den vakfı ispat etmesi istendi. O da değerli müderris el-Hac Hüseyin Efendi ve Abdullah Efendi'leri getirerek vakfın gerçek olduğuna şabıtlık ettiler. Her iki şabidin şabıtlığı ile vakfı kabul ettim ve tezkireden sonra vakfın sahib ve bağlayıcı olduğunun geçerli ve yasal bir şekilde hükmettim. Böylece vakfedilen şeyler hiçbir şekilde satılamaz rehnedilemez (rehin edilemez), hibe olarak verilemez ve değiştirilemez.

“Her kim bunu işittikten sonra değiştirmeye kalkarsa vebali değiştirenlerin üzerine olsun. Allah azabı şiddetli olandır. Her kim de vakfın değiştirmek ve başka bir şeye dönüştürme açısından vakfa ihanet ederse Allah onu zalim düşmanlardan kalsın ve ben, kıyamet gününde her hak sahibine hakkının verildiği ve Allah’ın iyilik edenlerin ecir ve mükkâfatını zayi etmediği günde onun hasmı olayım.

İş bu belge safer 1179 Hicri (Miladi Ağustos 1765) yılında düzenlenmiştir.

ŞAHİTLER (ŞUHUDUL HAL)

Müdürrislerden övüncü el-Hac Hüseyin Efendi

Müdürris Es-Seyyid Ahmet Efendi

Es-Seyyid Abdullah Efendi

Es-Seyyid Osman Efendi

Mahkeme Naibi Es-Seyyid Ahmet Efendi

Yigitzade Ağası Es-Seyyid Muhammed

Müezzîn Es-Seyyid Molla Abdulkerim

Hacı Yusuf oğlu Es-Seyyid Muhammed

Davut Paşa oğlu Es-Seyyid Ali

Kascar Hasan Efendi

Abdullah oğlu Veli Efendi ve diğer hazır bulunanlar.⁵³

⁵³ Serdar Karabulut, *Şeyh Ali Sebti el-Palevi*, s.76-84

Ek-2: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Vakfiye Akar Defteri'nde İblaşıyye Vakıfnamesi'ne ait M. 1919 (H.1337) tarihli Osmanlıca kayıt metni ve Türkçesi

عقار و اوقاف دارالخلافه عثمانیه

شماره ۳۸

ذخیره بودجه جاریه اهداء و وقفیات

رقم حاشیه	تاریخ تصدیق	مختص	مستند	موضوع	تاریخ و نام وکیل	ملاحظات
۱۰	۱۳۳۷	۱۳۳۷	۱۳۳۷	۱۳۳۷	۱۳۳۷	۱۳۳۷

۳۳۷ شماره ثبت شده است. این سند در دفتر ثبت اوقاف و عقارات به شماره ثبت ۱۳۳۷ و در دفتر ثبت املاک به شماره ثبت ۱۳۳۷ ثبت شده است. این سند در دفتر ثبت املاک به شماره ثبت ۱۳۳۷ و در دفتر ثبت اوقاف و عقارات به شماره ثبت ۱۳۳۷ ثبت شده است.

۱۳۳۷ شمسی حاصله - ۱۳۳۷ شمسی معارف

رقم حاشیه	تاریخ تصدیق	مختص	مستند	موضوع	تاریخ و نام وکیل	ملاحظات
۱۰	۱۳۳۷	۱۳۳۷	۱۳۳۷	۱۳۳۷	۱۳۳۷	۱۳۳۷

۳۳۷ شماره ثبت شده است. این سند در دفتر ثبت اوقاف و عقارات به شماره ثبت ۱۳۳۷ و در دفتر ثبت املاک به شماره ثبت ۱۳۳۷ ثبت شده است.

۱۳۳۷ شمسی حاصله - ۱۳۳۷ شمسی معارف

رقم حاشیه	تاریخ تصدیق	مختص	مستند	موضوع	تاریخ و نام وکیل	ملاحظات
۱۰	۱۳۳۷	۱۳۳۷	۱۳۳۷	۱۳۳۷	۱۳۳۷	۱۳۳۷

۳۳۷ شماره ثبت شده است.

VAYS Kapsamında Tasnif Edilerek Bilgileri Sisteme Girilen Defterlerden 2374 Nolu Vakfiye Akar Defterinin 119. Sayfasında Kayıtlı Palu'da kurulu Mazbut "el-Hac Hasan bin Ali İbraz el-Palevi Vakfı"na ait 1337 tarihli Muhasebe Kaydının çetirisidir.

VAKFİYE AKAR DEFTERİ

DEFTERDE BULUNAN İCARE-İ VAHİDELİ VAKFİYE AKARLARININ:								
Mevcut Değeri	Ait Olduğu Vakıf		Meşhur Semti	Mahallesi	Emlak Numarası	Cinsi	Vakıf Tarihi veya Mahluliyeti	Düşünceler
	Para	Kuruş						
-	-	Mülhak Vakıflardan İbrazîye Medresesi Vakfından	Aşağı Çarşıda	-	-	Bir Adet Dükkan	1 Mart 1337 R. [1 Mart 1921 M.] tarihinde geçici olarak zabt edilmiştir.	-

1337 yılı kiralamaya ait şartların özeti:

Mart başlangıcından Şubat sonuna kadar kiralanarak tahakkuk edecek bedeli dört taksitle Evkaf Sandığına teslim edilmelidir. Birinci taksit ihaleden bir ay sonra 2. ve 3. ve 4. taksitler eşit olarak ikişer ay aralıklarla tahsil edilmelidir. Vergi ve tamaratı Evkaf Sandığına yapılmalıdır. Kiracı kendi başına tamarata kalkışırsa kabul edilmeyecektir. Sevast, loğkeş, ... ve müzayede kaimesi ile sair masraflar kiracıya ait olmak üzere iki yüz kuruş bedel ile 3 Mayıs 1337 tarihli ... Idare mazbatası gereği Tenekeci Ahmet Ağaya kiraya verilmiştir.

1337 Yılı Gelirleri						
Tahakkuk Eden	Tahakkuk Tarihi		Tahsil Olunan		Tahsil Tarihi	Düşünceler
	Para	Kuruş	Para	Kuruş		
-	50	3 Haziran 1337		200	14 Kasım 1337	Kiracısı Ahmet Ağa tarafından
-	50	3 Ağustos 1337				
-	50	3 Ekim 1337				
-	50	3 Aralık 1337				

Ek-3: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Anadolu Tafsil Defteri'nde İbلاشییye Vakıfnamesi'ne ait M.1921 (H.1339) yılına ait Osmanlıca kayıt metni

The image shows a page from a handwritten ledger, likely a 'Tafsil Defteri' (Detailed Register) for the 'İbلاشییye Vakıfnamesi' (Iblashiyye Waqf Deed) for the year 1921 (1339 AH). The page is organized into several columns, with the leftmost column containing descriptions of items or transactions in Ottoman Turkish script. The subsequent columns contain numerical entries, likely representing amounts in Ottoman Liras and Kuruş. The handwriting is in a cursive Ottoman script. At the bottom left of the page, there is a logo consisting of the letters 'AB' inside a square frame, with a stylized figure or symbol to its right. At the bottom center, there is a small number '3'.

Ek-4: Muhtemelen 1900'lerin başında çekilmiş "Çarşıbaşı Mahallesi" fotoğrafı

Kaynakça

- Aşan, Aziz, Âmid Şehrinin Sûret-i Feth ve Teshîri, *Şarkîyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, Sayı: VII, Diyarbakir, 2012.
- Aydın, Nusret, *Diyarbakir ve Mirdâsiler Tarihi*, Avesta Yayıncılık, İstanbul, 2011.
- Bakıcı, Yusuf, *Kültür ve Medeniyet Şebri Palu*, Güntek Matbaacılık, Elazığ, 2012.
- Can, Yılmaz, *İslam Şehirlerinin Fiziki Yapısı*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.
- Demirtaş, Feyzullah, *Mirdasi Hükümdarları "Palu ve Eğil Hükümetleri" ve Çermik Beyliği*, Sena Ofset Yayınları, İstanbul, 2005.
- Erdem, İlhan, " Ak-Koyunlu Devletini Meydana Getiren Aşiretler", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.VI, İzmir, 1991.
- Evliya Çelebi, *Seyahatname (Sad. Terfîk Temelkuran-Necati Aktaş)*, Üçdal Neşriyat, C.3-4, İstanbul, 1986.
- _____, *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi*, Dersaadet İkdâm Matbaası, C.4, İstanbul, H.1314.
- Haspolat, Yusuf Kenan, *Diyarbakir Eğil ve Turizm, Uzman Matbaacılık*, İstanbul, 2013.
- Gencer, Fatih, "Merkezîleşme Politikaları Sürecinde Yurtluk-Ocaklık Sisteminin Değişimi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.30, Sayı:49, Ankara, 2011.
- Cöhce, Salim, "Otlukbeli Savaşına Kadar Akkoyunlular", Anadolu Birliğinin Sağlanmasında Otlukbeli Savaşının Yeri ve Önemi Panel Bildirileri, (Haz. Enver Konukçu), Otlukbeli Belediyesi Yayınları, Ankara, 1997.
- Uğur, Ahmet, *Celal-zade Mustafa Selim-name*, İstanbul,1997.
- Ünal, M. Ali, " XVI. Yüzyılda Palu Hükümeti", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:7, 1992.
- Karabulut, Serdar, *Şeyh Ali Sebti el-Palevi*, Altın Kalem Yayınları, İzmit, 2014.
- _____, *Zazalar Tarihi Kültürel ve Sosyal Yapı*, Altın Kalem Yayınları, İzmit, 2003.
- Kılıç, Orhan, "Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancaklar Üzerine Bazı Tespitler", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 10, Ankara, 1999.
- Kodaman, Bayram, *Osmanlı Devrinde Doğu Anadolu'nun İdarî Durumu*, Anadolu Basın Birliği Yayınları, Ankara, 1986.
- Metin, Mehmet, "Kayseri'de Sahtiyan Üretimi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:12, Kayseri, 2002.
- Mumcu, Uğur, *Kürt İslam Ayaklanması*, Ankara, 2008.
- Paydaş, Kazım, "Ak-koyunlular Döneminde Ticaret", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 23, Sayı: 36, Ankara, 2004.
- Rumlu Hasan, *Absenüt-Tevarih* (Çev. Cevat Cevan), Ankara, 2004.

Şerefhan, *Şerefname*, (Çev. Fransızcadan Rıza Katı), Yaba yayınları, C. II/I, İstanbul, 2010.

Tihrani, Ebu Bekir-i, *Kitab-ı Diyarbekriyye* (Yay. N.Luga1-F.Sümer), TTK Yay., I.Cüz, Ankara, 1993.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, *Arşiv ve Neşriyat Müdürlüğü*, Sayı:1768.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, *Vakfiye Akar Defteri*, Sayı: 2374.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, *Anadolu Tasnif Defteri*, Sayı: 264.

Yapıcı, Süleyman, *Palu Tarih- Kültür-İdari ve Sosyal Yapı*, Anıl Matbaa ve Ciltevi, Ankara, 2004.